گـۆڤـاری زانـکـۆی ڕاپـەڕیــن
Journal of University of Raparin.
مجلة جامعة رابرين

E-ISSN: 2522 – 7130 P-ISSN: 2410 – 1036
This work is licensed under CC-BY-NC-ND 4.0
DOI:10.26750/Vol(12).No(2).Paper18

ڕێــکەوتــی وەرگــرتــن: 02/09/2024
ڕێکەوتی پەسەندکردن: 24/10/2024
ڕێکەوتی بلاوکردنەوە: 29/04/2025

خواندنا هۆزانا (یارا دلی)یا هۆزانڤان "هزرڤان عەبدوڵلایی" ل دویڤ بنەمایێ ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ ل دەڤ "یاوس"ی

هەڵمەت بایز ڕەسول[١] - دیندار مستەفا سەعدو[٢]

dindar.mustafa@auas.edu.krd - halmat.rasool@soran.edu.iq

[١] بەشی کوردی، فاکەڵتیی ئاداب، زانکۆی سۆران، سۆران، هەرێمی کوردستان، عێراق.

[٢] پشکا کوردی، کۆلێژا پەروەردە، زانکۆیا ئاکرێ بۆ زانستێن کرداری، سۆران، هەرێما کوردستانێ، عێراق.

پوختە:

د کاروانێ ڕەخنەیا ئەدەبیدا ل گۆرەی قوناغ وسەردەمان گەلەك تیۆرێن ڕەخنەیی پەیدابوینە، ئێك ژوان تیۆرێن کۆ پشتی ڕەخنەیا بونیادگەری وفورمالیستێن ڕۆس ژ دایکبوی، تیۆرا وەرگرتنێ بو کو ل دەستپێکا سالێن حەفتیا ژلایێ (هانزروبرت یاوس) و(ڤۆلگانگ ئایزرە)یڤە دکاودانێن تایبەتدا ل وەلاتێ ئەلمانیا سەرهەلدا و پەقینەکا مەزن دگرۆپانا ڕەخنەیا ئەدەبیدا پەیداکر و گرنگیەکا مەزن ب وەرگری هاتەدان. دامەرزرێنەرێن ئەڤێ تیۆرێ گەلەك تێگەهـ بنەمایێن کاری بۆ سەرەدەریکرن دگەل تێکستێ ئەدەبی دانان. ئێك ژوان بنەمایان کۆ بویە شەنگەستەیێ ئەڤێ تیۆرێ بنەمایێ (ئاسویێ چاڤەرێکرنێ)یە کۆ ژلایێ (هانز ڕۆبرت یاوس)یڤە هاتیە پێشکێشکرن. ئەڤ ڤەکۆلینەژی یا تایبەتە ب خواندنا هۆزانا (یارا دلی)یا هۆزانڤان "هزرڤان عەبدوڵلایی" ل دویڤ بنەمایێ ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ ل دەڤ یاوسی. مەبەست ژێ چەوانیا ڕەنگڤەدانا ئاسۆیێن تێکستی و کاریگەری و کارتێکرنا وان ل سەر وەرگری و پەیدابونا ئاسۆیێن نوی یێن تێکستی ل دەڤ وەرگری، چونکی تێکستێ ئەدەبی خوەدی ئاسۆیێن بێ دوماهییە نەمازە تێکستێ نویخاز، کۆ خواندەڤانی ڕۆب ڕۆیی ئاسۆیێن جۆدا دکەت. گرنگیا ئەڤێ ڤەکۆلینێ د ئەوێ چەندێ دایە کۆ ئەڤە ئێکەم ڤەکۆلینە ل ژێر ئەڤێ ناڤونیشانی بتایبەت ل سەر تێگەهێ ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ وەکۆ ئێك ژ بنەمایێن سەرەکیێن تیۆرا وەرگرتنێ ل سەر هۆزانێن هزرڤانی دهێتە ئەنجامدان. د هەلبەستا (یارادلی)دا هەلبەستڤانی گەلەك لادانێن زمانی و پێکهاتەیی و هونەری ئەنجامداینە، برێکا ئەڤان لادانان ئەو شیایە ئاسۆیێن خواندەڤانی بشکێنیت و تۆشی شوکێ و گۆڕانکاریان بکەت، ئەڤێ چەندێژی گرنگی و تایبەتمەندیا خۆ بۆ وەرگری هەیە، چونکی ڕێك ب خواندەڤانی دهێتەدان کۆ یێ بێ ڕۆل نەبیت دکریارا خواندنێدا، بەلکۆ پێتڤیە وەرگرەکێ چالاك بەرهەمدار بیت و بزاڤێن لێگەریانێ بکەت بۆ ڤەدیتنا واتایێن جۆدا دتێکستیدا.

پەیڤێن کلیلی: ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ، خواندن، خواندەڤان، نڤیسەر، تێکست

Reading the poem "Sweatheart" by "Hazrvan Abdullah" according to the principals of horizon of expectation by Jauss

Halmat Bayiz Rasool[1] - Dindar Mustafa Saado[2]

[1]Kurdish Department, Faculty of Arts, Soran University, Soran, Kurdistan Region, Iraq.

[2]Department of Kurdish Language, College of Education, Akre University for Applied Sciences, Akre, Kurdistan Region, Iraq.

Abstract

Several critical theories have emerged throughout the history of literary criticism, evolving with the different stages and eras in which they developed. One such theory, reception theory, originated in response to the critiques of Russian constructivists and formalists. Established in the early 1970s by Hans-Robert Jauss and Wolfgang Iser, this theory emerged under particular circumstances in Germany and marked a significant shift in literary criticism by placing a strong emphasis on the role of the reader. The founders introduced numerous concepts and principles for analyzing literary texts, one of the foundational principles being the "horizon of expectations" put forward by Hans-Robert Jauss.

This research focuses on analyzing the poem Sweetheart by (Hazervan Abdullah) through the lens of Jauss "horizon of expectations." It examines how the poem's textual horizons influence and shape the reader's reception, as well as how new horizons emerge during the act of interpretation. A literary text, particularly a new one, contains limitless horizons, offering diverse possibilities and perspectives to the reader.

The significance of this research lies in its innovative approach, particularly in exploring the concept of "expectation" as a key principle in reception theory for analyzing intellectual poetry. In the poem Sweetheart, the poet employs numerous linguistic, structural, and artistic deviations, using them to disrupt the reader's preconceived horizons, creating a sense of shock and transformation. These deviations allow the poet to exceed the reader's expectations, prompting spontaneity, reflection, and change. As a result, the reader is not confined by the text or passively absorbed in it, but instead becomes an active participant in the reading process—deductive, productive, and driven to uncover alternative meanings within the text.

Keywords: horizon, expectation, reading, readers, writer, text.

پێشەکی

ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ د بنیاتدا ئێکە ژوان بنەمایێن گرنگێن تیۆرا وەرگرتنێ کۆ ژلایێ سەرکێشێ ئەڤێ تیۆرێ (هانز رۆبێرت یاوس)ی هاتییە دگرۆپانا ڕەخنەیا ئەدەبیدا. د بنیاتدا وی ئەڤ چەمکە ژ چەمکێ (ئاسۆ)یێ جۆرج گادامێری وەرگرتییە وچاڤەرێکرن ل سەر زێدەکریە و گرێدایە ب پرۆسەیا خواندنێ و خواندەڤانی، چونکی ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ بەرجەستەبونا گریمانە و تێگەهێن پێشوەختێن خواندەڤانینە، ئەوێن دبنە ئەگەرێ بنیاتنانا جۆرێ تێگەهشتنا وی بۆ تێکستی ب رێکا شرۆڤەکرنا کارلێکا د ناڤبەرا تێکستی و ئاسۆیێن بدەستڤەهاتی. بەلێ ئاسۆیێن خواندەڤانی ل گۆرەی قوناغ و سەردەمێن جۆدا رۆب رۆیێ گۆرانکاریان دبن و ئەڤ گۆهورینەژی دبنە ئەگەرێ بەرهەمئینا خواندنێن جۆدا ل سەر تێکستێ ئەدەبی. ب شێوەیەکێ گشتی ئەڤ ڤەکۆلینە ل ژێرناڤنیشانێ **(خواندنا هۆزانا (یارا دلی)یا هۆزانڤان "هزرڤان عەبدوللایی" ل دویڤ بنەمایێ ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ ل دەڤ "یاوس")**ی هاتییە ئەنجامدان. گرنگیا ئەڤێ ڤەکۆلینێ د ئەوێ چەندێ دایە کۆ ئەڤە ئێکەم ڤەکۆلینە ل ژێر ئەڤی ناڤونیشانی ل سەر هۆزانێن هزرڤانی بهێتە ئەنجامدان. هەرئەڤەژی بویە ئەگەرێ هەلبژارتنا ئەڤی ناڤونیشانی. ئەڤ ڤەکۆلین یا سنۆردارکریە ب ناڤونیشانێ خۆڤە و کەرەستێ ڤەکۆلینامەژی هەلبەستا (یارادلی)یا هەلبەستڤانێ ناڤبریە. ئارمانج ژ ئەڤێ ڤەکۆلینێ ئەوە کانێ ئایە چەمکێ ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ دهەلبەستا نویخازدا ب تایبەت هەلبەستێن هزرڤانی دشێن ئاسۆیێن جودایێن خواندەڤانی بەرهەمبینن؟. ئایە هەلبەستێن وی تا چ ئاست دشێن شکاندنا ئاسۆیان ل دەڤ خواندەڤانی پەیدا بکەن؟ ئەگەرێن ئەڤان شکاندن و هەڤگرتنا ئاسۆیان چنە؟ ئەڤە و چەند پرسێن دیتر بوینە ئارمانجا ڤەکۆلینامە. دیسان ئەڤ ڤەکۆلینە ل دویڤ میتودا (ئاسویێ چاڤەرێکرنێ) هاتییە ئەنجامدان.

ژلایێ پەیکەریڤە ب ئاوایەکێ گشتی ئەڤ ڤەکۆلینە ژ دو پشکێن سەرەکی پێکدهێت، پشکا ئێکێ: ئەڤ پشکە ژ دو تەوەران پێکدهێت تەوەرێ ئێکێ یێ تایبەتە ب پرۆسەیا خواندنێ و پێناسە و جۆر و قوناغێن خواندنێ. تەوەرێ دویێ یێ گرێدایە ب تێگەهێ ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ ل دەڤ یاوسی. پشکا دویێ: یا تایبەتە ب لایەنێ پراکتیکێ ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ د هۆزانا "یارا دلی" یا هزرڤانیدا. ل دوماهیێ مە گرنگترین ئەنجامێن ڤەکۆلینێ، دگەل لیستا ژێدەرێن بکارهاتی بۆ ئەڤێ ڤەکۆلینێ بەرچاڤکرینە.

پشکا ئێکێ

تەوەرێ ئێکێ: خواندن و پرۆسەیا خواندنێ:

1_1_1خواندن و پێناسەیێن وێ:

خواندن پرۆسەیەکا گرنگ و گشتگیرە دبیاڤێ ژیانا مرۆڤایەتیێدا، لەورا بەردەوام گرنگی پێ هاتییەدان و قوناغ بۆ قوناغێ ئەڤ گرنگیدانە زێدەتر بوە. هەر ژبەرهندێ دەما ئەم باس ل ئەڤ چەمکی دکەین دێ سەرهەلی ئەوێ چەندێ بین کۆ چەمک و پێناسەیێن خواندنێ د چەندین قوناغاندا دەرباز بوینە د هەر قوناغەکێدا هندەك سالۆخەت هەبوینە و بوینە جهێ سەر ڕاوەستانێ و گرنگی پێدانێ،" پرۆسا خواندن ژکەڤن وەرەبویە جهێ پویتە دانێ، ڤەکۆلەر و خواندنگەهێن هزری و ڕەخنەیی پیڤەمژیل بوینە و بویە خالا هەڤگەهشتن و ژ هەڤ جوداکرنا نڤیسەر و میتۆدێن هەمەڕەنگ"(نهێلی: 2010: 177)، ئەڤە ژی سەلماندنا ئەوێ چەندێ دکەت کۆ "خواندن دیاردەکا شارستانیە، ژ چەندین پرۆسەیێن دیتنێ، زمانی، هشی،، دەرونی و هیرمنۆتیکی پێکدهێت"(زێباری: 2010: 164). بۆ دویڤچونا ئەڤێ پرۆسێ و پەرەسەندنا چەمکێ خواندنێ (ریچارد کیرنی) ئاماژە ب وان تیوریان دکەت ئەوێن بوینە ئەگەرێ ئەڤان گوهۆرینان د چەمکێ خواندنێدا، "ئەو وەسا دبینیت کۆ چەمکێ خواندنێ ل دەستپێکێ وەک تیوریەکا مەعریفی پشت بەستن پێ هاتییەکرن و

دبینیت کۆ خواندن پرۆسـەیەکە بۆ ڤەگوهاسـتنا زانیاریان و زانینێ، ژبەر هندێ ژی خواندن وەک پرۆسـەیەکا ڤەگوهاسـتنا ڕامانان هاتییە دیتن کۆ ب ڕێکا هەلوەشـاندنا پیتان دناڤ لاپەرەیێن خواندنێدا ب شـێوازێ هێلەکێ بۆ ناڤا مێشکی، چونکی ئەڤێ پێتڤیا ب چەندین تایبەتمەندیان و شیانان هەی کۆ د پرۆسەیا ڤەگوهاستنا زانیاریاندا د تێکستێ خواندیدا هاریکارن."(السرطاوی و ڕاوش: 2016: 22).

دیسـان هاتییە ناسـاندن کۆ خواندن، "پرۆسـەیا وەرگرتنا وان ڕامانانە یێن کۆ هزرا نڤیسـەری دگەهینن، و پرۆسـەیا دەرئینانا واتایانە د هێمایێن نڤیسینێن نەخشاندی، نەك وەکو هندەک کەس هزردکەن کۆ ب تنێ پرۆسەیەکا تەکنیکیە بۆ بەلاڤکرنا دەنگێ وان هێمایان"(عباس: 2013: 7)، کۆ مەبەسـت پێ ئەو هێمانە یێن دناڤ دەقیدا بەرجەسـتەبوین. ژبەرکۆ "خواندن مەرجەکێ پێشوەختێ گرنگە بۆ هەمی کردارێن شرۆڤەکرن و ڕاڤەکرنا دەقێ ئەدەبی."(إیزەر: 1995: 11) و هەر ئەڤ مەرجە دبیتە ئەگەرکۆ گرنگیا وێ بۆ تاکی یان خواندەڤانی بەرجەسـتە ببیت و واتایێن نوی بەرهەم بینیت، ژبەرکۆ پەیوەندیەکا نێزیک دناڤبەرا خواندنێ و تاکیدا هەیە و پرۆسـەیەکا تەکنیکی نینە کۆ یا هەڤبەسـتکری بیت ب نیاسین و ڤەگێراندنێ، بەلکۆ پرۆسەیەکا ئالۆز و گرتیە کۆ پێتڤی ب هەڤبەستن و تێگەهشتنا دەرئەنجامان هەیە، ئەگەر خواندەڤان بشـێت سـەرنجێ ل سـەر تێگەهشـتنێ بدانیت، دگەل گرنگیدانەکا لاوەکی بۆ کێمکرنا کۆدان، ل وی دەمی خواندەڤان دشـێت گرنگیەکا زۆر ب پرانیا ڕامانان بدەت، و واتایێن نوی ژێ بەرهەم بینیت، کۆ ب ڕایا زۆرینەیا ڤەکۆلەران ئەو واتایێن نوی بەرهەمهاتی گەلەك گرنگتر و بهێزترن ژ وان واتایێن ڕاسـتەوخۆیێن تێکسـتی هەلگرتی یان دناڤ د ئامادە. ژلایەکێ دیترڤە دهێتە گۆتن: "خوێندنەوە پرۆسەیەکی فکری عەقلییەو بەهویەوە خوێنەرکارلێك لەگەڵ دەقدا دەکات"(حوسێن: 2009: 41)، لەورا چەند مرۆڤ پتر ب خواندنێڤە بهێتە گرێدان، مرۆڤ پتر پێشـڤە دچیت، نەمازە د چەرخێ نویدا کۆ خواندن وەکی چالاکیەکا ڕۆژانە لێهاتییە و تاکە ڕێکە بۆ پێگەهاندنا داهێنەران و هەبونا داهێنانان، ئەو مللەتێن کو دخوینن مللەتێن داهێنەر و پێشـەنگن چونکی، خواندن و زانین، نەخواندەواریێ و هزرێن کەڤنە شۆپ ژناڤ دبەت و هزرێن نوی بەرهەم دئینیت و جڤاکان بەر ب ئاستێن بلندێن هوشیاریێ و زانینێ دبەت.

2_1_1 جۆر و شێوازێن خواندنێ:

دیارکرنا جۆر و شێوازێ خواندنێ بەرچاڤ ڕۆنیێ ددەنە خواندەڤانی کانێ ب چ تەرزو شێوە تێکستێ ئەدەبی بخوینیت و شرۆڤە بکەت، چونکی هەر خواندەڤانەکێ ڕێکا خواندن و تێگەهشـتنا خۆ بۆ تێکسـتێ ئەدەبی هەیە. هەر ئەڤ چەندە ژی ئەگەرە کۆ ب شـێوەیەکێ گشـتی د پەرتۆکێن ڕەخنەیدا گەلەك جۆر و شـێوازێن خواندنێ بهێنەدیارکرن.بۆ نمونە دابەشـکرن ل سـەر بنەمایێن تیۆرێن ڕەخنەیی، جۆرێ تێکسـتی، بابەتێ تێکسـتی، حەزۆ ئارەزویێن خواندنێ، جۆرێ خواندەڤانی و ئاستێن وان،...هتد. بگشتی ئەڤێن ل خوارێ هندەك ژوان جۆرانە.

1_2_1_1 خواندنا بکاربەر (القراءة الاستهلاكية):

ئەڤە ئەو جۆرە خواندنە کۆ چاڤەرێ چ تشـتان ژ دەقی ناهێتەکرن ژبلی گەهشـتن ب واتایان و دیارکرنا گرنگیا دەقی، ئارمانجا وێ پتر گرێدایی پراگماتیە و ل سەر بنەمایێ وەرگرتنا ڕاستەوخۆ یا دەقی بێی کارێ ئەقلی و بێی زێدەکرنا ڕاستگویا ب مەبەسـت بۆ خواندنێ ژ دەقی سـەرەکی نزیک دبیت، ژبەر هندێ ئەڤێ جۆرێ خواندنێ چ ئارمانجێن سـەرەکی نینن.(زین:2005: 18). مەبەسـت ب نەبونا ئارمانجێ ئەوە کۆ خواندەڤانی دڤێت بگەهیتە وێ یا نڤیسـەری گوتی،

هەســتكرنە ب وێ یا دناڤ تێكســتیدا هاتییە چەســپاندن، ئەڤەژی دبیتە ئەگەر كۆ چ بزاڤ وكارڤەدان ژلایێ خواندەڤانیڤە نەهێنە نیشاندان.

1_1_2_2 خواندنا شرۆڤەكاری:

ئەڤ جۆرە خواندنە یا تایبەتە ب شرۆڤەكرن و ڕەخنەگرتنا دەقی ژ ڕوویێ فۆرم و پێكهاتە و ناڤەرۆكێ ڤە ب دەستنیشانكرنا پێكهەتەیا فۆرما دەقی، هەروەســا "ڤەكۆلینێ ل ســەر پێكهاتا ڕســتەیان دكەت د دەرهێنانا واتایێن ڕاســتەوخۆ و نەراســتەوخۆ و دیاركرنا كاریگەریا پێكهاتەیان و ئاخڤتن ل ســەر ناڤەرۆكێ و گرێدانا دەقی ب ژینگەهێ ڤە و دەرهێنانا ئەزمونێ و بكارئینان و ئاراســتەكرنا وی ب شـێوازەكێ گۆنجای. ئەڤە زێدەباری دەسـتنیشـانكرنا كێم و كاسـیێن دناڤ دەقیدا ب ڕێكا ڕەخنێ و دانوستاندنێن ڕەخنەی، ئەڤەژی بۆ وێ چەندێ یە كۆ خواندەڤان بگەهیتە ژێدەر و باگرەوەندێ ڕەوشەنبیری و كەلتوریێ نڤیسەری". (المشد، وأخرون: 2019: 213_214). ئانكۆ مەبەست پێ ئەوە كۆ خواندەڤان بگەهیتە ئاسویێن وی نڤیسەرێ بەرهەمێ وی دخوینیت.

1_1_2_3 خواندنا بەرهەمدار:

ئەڤە ئەو جۆرێ خواندنێیە كۆ خواندەڤان ژدەرئەنجامێ خواندنا خۆ تشـتەكێ ژتێكسـتێ دخونیت پەیدادكەت و سـەر ژنوی تێكســتی ئاڤا دكەت. ب واتایەكا دیتر " ژ خواندنەكا هشــیارانە پێكدهێت و ئارمانجا وێ لێگەریانە ل دویڤ دەقان، ژبەرهندێ خواندەڤان ژلایێ خۆ كۆنترولا دەقان دكەت و ســیســتەمەكێ ل دویڤ دیدەیا خۆ دادرێژیت، داكۆ جەمسەرێن جوانیا دەقان پێكبینیت كۆ هەڤبەشن دگەل جەمسەرێن هونەری، هەروەسان خواندنەكا زانستیە كو تێدا دەق دگەل خوینەری تێكهەل دبیت و ڕەهەندەكێ جوانناسـیێ بۆ دەقی بەرهەم دئینیت كو تێدا خواندەڤان پرۆسـەیێن جۆراو جۆر ئەنجام ددەت و شرۆڤەكارییێ دكەت، هەروەســا ڕامانا وێ دروســت دكەت و پاشی ژناڤ دبەت پاشی جارەكا دیتر پێكدئینیتەڤە، پاشی جارەكا دیتر ژناڤ دبەت هەتا دگەهیتە وێ باوەرێ كۆ د دەمەكێ دیاریكریدا و د هەلۆمەرجەكێ دیاریكریدا یان دبیت د دەمەكێ دیتر و هەلومەرجەكێ جودا دا ڕەتبكەتەڤە، ژبەر هندێ پرۆسەیا خواندنێ د ڕەخنەیا هەڤچەرخدا بویە تایبەتمەندیەكا دەمكی و نەجێگیر، بڤێ چەندێ خواند ژ خواندنێ دهێتە جوداكرن یا كۆ خواندەڤان دناڤ دەقیدا بەرهەم دئینیت. "(المقداد: 1984: 41). خواندەڤان دهێتە هەژمارتن وەك بەرهەمدارەك دناڤ نڤیسینێدا، لەورا تیۆرا وەرگرتنێ گرنگیێ ب خاندەڤانی و بەرسڤدانا خواندەڤانی و وان واتایێن بۆ دەقی پەیدابوین ددەت، "داكوكیا وێ بۆ دوبارە بەرهەمئینانا دەقی و شرۆڤەكرنا وی و تێگەهەشتن ژ دەقی، ئەوە یا كۆ خواندەڤان گرنگیێ پێددەت بۆ خواندنا دەقێن ئەدەبی و شرۆڤەكرنێ و گەهشـتن ب بلندترین ئاسـتێ تێگەهشـتنێ و دەركەفتنا كاریگەریا ب ڕێكا زمانی و داتایێن كۆنتێكســتی." (الســمان: 2016: 23) هەمی خواندنەك ب خۆ ژی دهێتە هەژمارتن وەكی ســالوخدانەكێ دناڤبەرا وەرگری و تێگەهشـتنا وی بۆ دەقی، ڤەخواندنا دەقی ب ڕەنگەكێ گشـتی كاریگەرییێ دكەتە سـەر تێگەهشتنا جڤاكی، مەبەست ئاستێ هوشیاریا خواندنێ و ڕەوشەنبیریا وی جڤاكی بۆ خواندنێ و نڤیسنێ زۆرجاران دبیتە پیڤەر بۆ بڕیاردان ل ســەر وی بەرهەمێ دبیتە ئارمانجا خواندەڤانی كۆ دەرئەنجام بەرهەمەكێ دیتر ژ وێ خواندنێ پەیدادبیت. ئەڤەژی ئێك ژ ئارمانج و بنەمایێن خواندنا هەر تێكستەكێ ئەدەبینە.

1_1_2_4 خواندنا سمبۆلی:

ئەڤ جۆرێ خواندنێ گرێدایی هێماییێن دناڤ دەقیدایە، ئانکۆ بزاڤێ دکەت هێماو سـمبولێن دەقی ل گۆرەی دید و تێگەهشـتنا خۆ ب شـێوەیەکێ ئازاد شرۆڤەدکەت، ئەڤ جۆری خواندنێ گەلەکجاران دبیتە ئەگەرێ پرکرنا ڤالاهیێن دەقی و زێدەتری ڕامانەکێ ب دەقی د بەخشـیت، ئەڤە زێدەباری وان واتاییێن ئەو دزانیت، ئەڤ چەندەژی سـەرنجا وی ڕادکێشـیت بۆ لێکدانەڤەیا سـیمبۆلێن دەقی، "چونکە، ئەم خوێندنەوەیە دەچێتە قولایی بونیادی دەقی ئەدەبی و بە دوای دەلاتەکان دەگەرێ و شـیکردنەوەی ڕەمزەکان دەکات."(تەیب: 2012: 94). زێدەتر ئارمانجەکا ڕەوشـەنبیری ل پشـت ئەڤێ جۆرێ خواندنێ خویا دبیت، چەند ئاسـتێ خواندەڤانی یێ بەرزبیت دێ شـێت زێدەتر د وان کۆدو هێماییێن دناڤ دەقی گەهیت و شرۆڤە و واتاییێن نوی پەیداکەت.

1_1_2_5 خواندنا دەرونی:

خواندنا دەرونی یان لایەنێ دەرونی بەشەکێ دانەبڕیە د پرۆسێسا خواندن و نڤیسنیدا و گرنگی و تایبەتمەندیا خۆ هەیە و ئێکە ژوان بەشـێن گرنگێن کریارا خواندنێ و نڤیسـنێ کاریگەری وکارتێکرنا خۆ بەردەوام ل سـەر وەرگری دهێلیت، " ئەگەر کاریگەریا دەرونی د پرۆسـەیا وەرگرتنێدا ڕون بیت وی دەمی خواندنا دەروناسی لایەنێ ڤەکۆلینا ئەوێ دەقی پێکدئینیت، دبیت پرسـێن نە ئاگەهی، غەریزەیی و سـەرکوتکرن و بابەتێن دیتر یێن دەرونی پەیدابن، ئەڤ چەندەژی ڕاماناکە کۆ پرۆسـەیا شرۆڤەکرنا دەقان ژ ڕوییێ دەرونی ڤەدگەریت بۆ پێکهاتا دەرونێ بخۆ، ڕاسـتە خواندنا دەرونی گرنگیێ ب لایەنێ دەرونی بتنێ ددەت و لایەنێن دیتر پشـگوهـ دهاڤێژیت، لێ ئەڤ گرنگیە ب پلا یەکەم ل سـەر کومەکا سـیسـتەمێن دەرونی هویر و پرۆسـەیەکا گۆنجاو هەیە بۆ هویربینیێ. خواندەڤانێ دەرونی نەشـێت بەروەخت وان کاریگەریان پێشبینی بکەت ئەوێن ل دەمێ پرۆسەیا خوێندنێدا دشێین پشت بەستنێ ل سەر بکەین، بێ ئاگەهی ژ لایەکێ و پشت بەستن ب خۆ ژ لایەکێ دیتر ڤە، ل سەر بنەمایێ ئەزمونێن هویر ب ئەڤێ شێوەیی دچیتە دناڤ جیهانا داقیدا کۆ پێکهاتییەکە ژ هێما و واتایان و ژ نەئاگەهی و د سیستەمەکێ چرێ زمانڤانیدا بویە سەنتەر و پێکهاتەیا دەقی."(عیسی: 2003: 21)، ئانکۆ ئەڤ جۆرێ خواندنێ ل واتاییێن ڤەشارتێن دەقی دگەریت کۆ نڤیسەری دناڤ دەقێ خۆ یێ ئەدەبی و هونەریدا ب شێوازێ خۆ وێنەکرین و دارشـتی وداهێنان تێداکری، کۆ ئەڤ جۆری داهێنانێ گەلەکجاران ژ دەرئەنجامێ کەلەکبونا ئازارێن ژیانا نڤیسەری ژدایکدبن و دناڤ تێکستێ ویدا ڕەنگڤەددەن. لەورا دهێتە گۆتن کۆ پەیوەندیا دناڤبەرا ئەدەبی و دەرونیدا پەیوەندیەکا ئۆرگانیە، هەر ئێک ژ وان مفایی دگەهینتە ئەوێ دیتر و پشـکداریەکا زۆر د تێگەهشـتنا وان پەیوەندیێن کۆ د ناڤبەرا وان سەرهەلددەن دکەن.

1_1_2_6 خواندنا ئایدولۆژی:

ئێک ژ وان فۆرمێن خواندنێ، خواندنا ئایدولۆژیە کۆ ئاگەهیا پێشوەختە و دارێژتییە بۆ خواندنا دروست یا ئەنجامان کۆ دبێژنێ لێکدان ب ڕێکا هزرێن ئایدولۆژیێن وەکهەڤ و جێگر، "خوێندنەوەی ئایدولوژی بریار لە سەر دەق دەدات بەپیێ بیروباوەڕێك، یان هزرێکی چەسـپا و نەگۆر "(تەیب: 2012: 97)، ئانکۆ ئەڤ جۆرێ خواندنێ پتر گرێدایی ڕەهەندێن ڤەبڕ و جێگیرە، بڕیاردان ل سـەر تێکسـتی پتر ب ڕێکا هزرێن جێگیر و نەگۆرە تێکسـتێ ئەدەبی ل دویڤ وان پێڤەرێن هزری دهێتە خواندن و شرۆڤەکرن.

1_1_2_7 خواندنا ڤەکری:

خواندنا ڤەکری واتە، نەبونا کۆنترۆل و پیڤەران ئەوێن تێکست ل سەر دهێتە ئاڤاکرن و جوداهیا تێگەهشتنێ ژ تێکستی ل دەڤ خواندەڤانی دویڤ سەردەم و پێکهاتەیێن مەعریفی و ڕەوشەنبیریێن کەسوکی، ب واتایەکا دیتر ئەڤ جۆرێ خواندنێ پتر کار ل سەر بنیات و پێکهاتا دەقی دکەت ژ ڕۆیێ زمانی و هێماگەری و خودی، چونکی خواندەڤان یێ پشکدارە د ئاڤاکرن و بەرهەمئینان دەلالەتان تایبەت دناڤ تێکستێن ڤەکریدا، "تێکستێ ڤەکری ئەوە کۆ ژێدەرەکێ دیاریکری، وەرگرەکێ دیاریکری و ڕامانەکا دیارکری هەبیت، لێ پرۆسەیا دیارکرنا ڕامانێ وێ کۆما لێکدانەڤێ ڕاناگریت ئەوا ل دویڤ دگەریت ژبەر هندێ دبێژنێ دەقێ ڤەکری".(عبداالمطلب: 2006: 5)، نەبونا پیڤەرێن دیارکری ل دەڤ خواندەڤانی ئەگەرە کۆ د هەر خواندنەکێدا تێکست دەلالەت و واتایێن جۆداتر ژێێن دەستپێکی پێشکێش بکەت و ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێژی گرنگیێ ب ئەڤان خواندنێن جۆدا ددەت.

ئەڤ جۆرێ خواندنێ دو ئەرکێن هەی ئەوژی: " **ئێك:** ئەرکێ مەعریفی: هەلسەنگاندنا زاراڤ و ئالیەتێن شرۆڤەکرنا دەقان دکەت و گەنجینەیا مەعریفیا دەقی خویا دکەت. **دو:** ئاستێ عەقلی: فێربونا ستراتیجیەتا هزرکرنێ کۆ خواندەڤان مفای ژێ وەردگریت نەبتنێ بۆ ڤەخواندنا دەقی، بەلکۆ بۆ هەمی لایەنێن دیترێن پشکدار دناڤ دەقیدا (تەیب:2012: 93). هەلبەتە تێکستێن ئەدەبی خوەدی تەڤنێن ئالۆزومژدارن، بۆ نەهێلانا مژداریێ و ڤەکرنا کۆدێن وی "دەقی کراوە پێویستی بە خوێنەری ڕاستەقینە هەیە، ئەو خوێنەرە هەستیارەی کەدیوی شاراوەی دەق دەخوێنێتەوە و واتای لێ بەرهەم دەهێنێ،**"** (سەعدون: 2022: 16_17) واتە، خواندەڤانێ ئەڤان جۆرە تێکستان پێتڤیە خۆدان ئەزمون و ئاستەکێ بلند بیت، داکو بکاریت ژوی تێکستی بگەهیت و شرۆڤە و واتایێن نوی پێ ببەخشیت، داکۆ جودابن ژ خواندنێن دیتر ژ ڕۆیێ واتایڤە.

1_1_2_8 خواندنا سەپاندی:

ئەڤەژی ئێکە ژ وان جۆرێن خواندنێ کۆ ل مەبەستەکا دەستنیشانکری دگەرێت دناڤ تێکستیدا ئانکۆ، "ئەڤ جۆرێ خواندنێ یێ کەڤن و کلاسیکە جەختێ ل سەر تێکستی ناکەت، لێ د تێکستیدا دەربازی نڤیسەر و جڤاکی دبیت، وەسا ڕەفتارێ دگەل تێکستی دکەت، هەروەکی بەلگەنامەیەك ژبۆ پەسەندکرنا کێشەیەکا کەسوکی یان جڤاکی یان دیرۆکی."(خضر: 2016: 94)، ب واتایەکا دیتر ئەڤ جۆرێ خواندنێ دەقی دکەتە پێخوارن بۆ هند مەبەستێن دیتر کۆ خزمەتا وی ناکەن، مینا خواندنێن تیۆرێن دەستپێکێن ڕەخنەیی ئەوێن گرنگیێ ب دەرڤەیی تێکستی ددەن. ئانکو ئەڤ جۆرێ خواندنێ پتر گرێدای لایەنێن خۆدیەتێیە، وەرگری چەوا بڤێت وەسا تێکستی دخوینیت، هەروەکی (فرانك سمیث)ی دایە دیارکرن دەما دبێژیت: "خواندن کریارا هاڤێتنا ڕامانێیە بۆ سەر تێکستی ئانکۆ، ئەو ڕامانا وەرگری بڤێت ل سەر تێکستی د سەپینیت.(نهێلی:2010: 190). ئەڤ سەپاندنە دبنە بڕیار و ئەنجامێن خواندەڤان ل دەمێ خواندنێ گەهشتیێ.

1_1_3 قۆناغێن یا مۆدێلین خواندنێ:

ب شێوەیەکێ گشتی چەندین مۆدێل و شێوازێن جیاواز د قۆناغێن خواندنێدا پەیدابوینە، ئەڤان شێوازان کارگەری وکارتێکرنا خۆ د ڕۆنکرنا چەمکێن تیۆرا وەرگرتنادا هەبویە، ژبەرکۆ خواندەڤان دکاریت بڕیکا ئەڤان مودێلان پەیوەندیا خۆ دگەل تێکستی ئەدەبی گرێبدەت و گەلەك دەلالەت و واتایێن جۆدا بڕێکا وان وێنەیێن هزریێن دمێشکێ خواندەڤانیدا

ل دەمێ ئەنجامدانا پرۆسەیا خواندنێ پەیدابن بەرجەستە بکەت و تێگەهشتنەکا زێدەتر بۆ بنەمایێن کاری یێن تیۆرا وەرگرتنێ ل دەڤ وەرگری دروست دبیت. لەورا مە بڤەر دیت ئەڤان مودێلا ب ئەڤێ شێوێ ل خوارێ بەرچاڤ بکەین:_

1_1_3_1 مۆدێلا گرایی Gray Model:

ئەڤ مۆدێلە یان شێوازە خواندنێ بۆ چوار قۆناغان دابەش دکەت بڤی شێوێ ل خوارێ(Shirley: 1983:p179)

١ . هەستکرن ب شێوازێ پەیڤێن چاپکری و ڤەگۆهاستنا وان بۆ چاڤی.

٢ . بزاڤا تێگەهشتنا خواندنێ.

٣ . بەرسڤدادانا خواندەڤانی بۆ ئەوا کۆ دخوینیت ب شێوازەکێ کۆ ڕەنگڤەدانا ئاستێ تێگەهشتنا وی بیت.

٤ . ئەو قۆناغە کۆ تێدا تێگەهشتن ژ چەمك و واتا و زاراڤێن دهێنە خواندن ڕوددەت.

د ئەڤێ شێوازیدا هەمی پێنگاڤێن خواندنێ ب هەڤدو دهێنە گرێدان، چونکی ئەڤ پێنگاڤ یان قوناغە کاریگەرییێ ل سەر تێگەهشتن و کارڤەدان و بڕیاردانا خواندەڤانی ل سەر تێکستی دکەن. کۆ ئەڤ چەندە ئێکە ژ ئارمانج وبنەمایێن کاری یێن تیۆرا وەرگرتنێ.

2_1_3_1 مۆدێلا سەرنج و بەرسڤدانێ:

پەیوەندیا دناڤبەرا سەرنج و بەرسڤدانێ پەیوەندیەکا ڕاستەوخۆ نینە، بەلکۆ، هێلەکا نیڤ بازنەیی دناڤبەرا وان دا هەیە کۆ شرۆڤەیا پرۆسەیا خواندنێ ل سەر ئەقلی و فاکتەرێن کو سەرنجدان پێ کاریگەر دبیت ڕادوەستیت، ئەو ب خۆ وەکی جۆرەکی بەرسڤدانێ دهێتە هەژمارتن. ئەڤ نەخشێ_ ل خوارێ پێشکێشکرنا ئەوێ پرۆسەیا کۆ دناڤبەرا سەرنجێ و بەرسڤدانێ هەی زێدەتر بۆمە خویا دکەت.

هێلکارییا ژمارە (١)

1_1_3_3 مۆدێلا هاری – سمیس:

ئەڤ مۆدێلی پەیوەندی یا ب ئەگەرێن دەرەکی و ناڤخۆیی ڤە هەی، ئەوێن هاریکاریا خواندەڤانی دکەن وکاریگەریێ ل سەر تێگەهشتنا دەقێ خواندی دروست دکەن. ئەڤ هێلکاریا ل خوارێ وان ئەگەران زێدەتر نیشان ددەت:(السرطاوی، و راوش: 2016: 24)

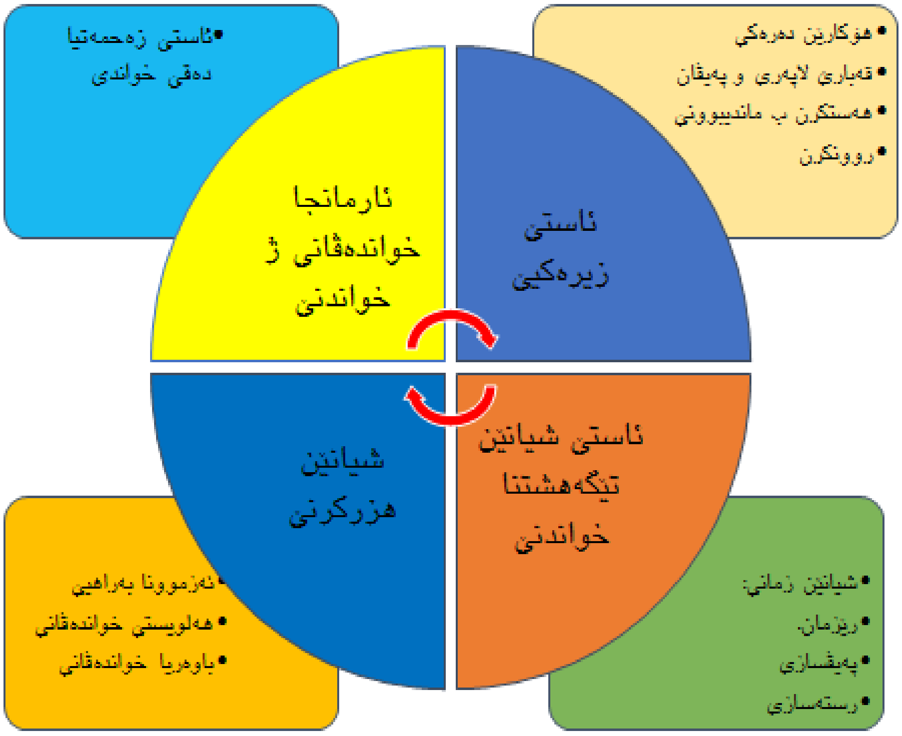

هێلکاریا ژمارە (٢)

تەوەرێ دویێ:

د ئەڤێ تەوەری ڤەکۆلینێدا مە بزاڤکریە باس ل تێگەهێ ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ یێ (هانز ربرت یاوس)ی بکەین وەکو ئێك ژ بنەمایێن سەرەکیێن کاری دتیۆرا وەرگرتنێدا.

1_2تێگەهێ ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ(Horizon Expectation):

ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ ئێك ژ وان تێگەهێن هەری گرنگە کۆ رۆلەکێ سەرەکێ دبەرنیاسبونا تیۆرا وەرگرتنێدا گێرای و بویە بنەمایەکێ سەرەکیێ ئەڤێ تیۆرێ کۆ ژلایێ یاوسی هاتیە بکارئینان. و یاوس تێگەهێ (ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ) پێشکێشدکەت، بۆ ئاشکراکرنا کارلێکا ل ناڤبەرا خواندەڤان و تێکستا د چارچۆڤێ چرکەیەکا دیرۆکیا دەستنیشانکریدا (Jauss: 1982: p. 54).واتە، ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ بەرجەستەبونا گریمانە و تێگەهێن پێشوەختێن خواندەڤانینە، ئەوێن دبنە ئەگەرێ بنیاتنانا جۆرێ تێگەهشتنا وی بۆ تێکستی ب رێکا شرۆڤەکرنا کارلێکا د ناڤبەرا تێکستی و ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ کۆ دشیاندایە چارچۆڤەیەک بۆ واتایێن گریمانەییێن ژ تێکستی هاتینە بەرهەمئینان بهێتەدانان.

هەلبەتە ئەڤ تێگەهە یێ نوی نەبو د فەلسەفا ئەلمانیدا، بەلکو بەری ئەوی باس ل ئەڤێ چەمکێ هاتیەکرن، لێ نە ب وێ واتایا یاوس باس لێ دکەت. لەورا دهێتە گوتن کو "یاوسی بۆ دامەزراندنا ئەڤێ تێگەهێ مفا ژ تێگەهێ (ئاسۆ) یێ گادامێری و تێگەهێ (چاڤەرێکرن) ژی ژ تێگەهێ (بێ ئومێدیا چاڤەریکرنێ) ل کارل پوپەری وەرگرتییە و (تێگەهێ ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ) لێ دروستکریە"(محمد: 2002: 16) ئانکو، تێگەهەکێ دورستکریە هەروەکی یاوس بخۆ ئەوێ چەندێ دوپاتدکەت کو بەری وی "ئەڤ تێگەهێ لێکدایی ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ (کارل مانهایم)ی بۆ دەمەکێ درێژ بکارهینایە" (وهاب: 2015: 51). مەبەست ژ ئەڤێ تێگەهێ هەمی ئەو ئاست و پێگەهـ و پیڤەرێن مەعریفی و ڕەوشەنبیریێن خواندەڤانینە کو ل دەمێ خواندنا بەرهەمێ ئەدەبی تێکهەلی کریارا خۆیا خواندنێ دکەت، داکو ئاسۆیێن چاڤەرێکرنا ئەوی دگەل تێکستێ ئەدەبی دیاربن. ئانکو"ئاسۆی چاوەڕوانی یان ئاسۆی پێشبینی مەبەست لەو پێوەرانەیە، کە خوێنەر بەکاریاندەهێنێت بۆ خوێندنەوەی دەقی ئەدەبی، کاتێك کە بابەتێك دەخوێنێتەوە بەپێی ئەو دید و پێوەرانە مامەڵەی لە گەڵ دەکات، کە لەلای ئەم جێگیربون. واتە، هەمو خوێنەرێك کۆمەڵێك قەناعەت و پێوەری لا چەسپیون بون بە ئاسۆیەك لەلای، کە دەقێك دەخوێنێتەوە چاوەڕوانی ئەوە دەکات لەگەڵ ئاسۆی چاوەڕوانی دەقەکە بگونجێت" (بەرزنجی: 2014: 10). واتە هەر خواندەڤانەکێ هندەك پیڤەرێت تایبەت بخۆڤە هەنە و ل دویڤ ئەوان پیڤەران تێکستی دخوینیت.

گونجانا ئاسۆیێ چاڤەرێکرنا خواندەڤانی گرنگیا خۆ بۆ کریارا وەرگرتنێ هەیە، بەلێ دڤێت ئەم ئەوێ چەندێژی بزانین کو مەرجیش نییە هەمی دەمان ئەڤ ئاسۆیە بگونجن، بەلکو گوهۆڕین ب سەردا دهێن ل سەردەمەکێ بۆ سەردەمەکێ دیتر، ئەڤجا چ ئەو گونجاند د ئەرێنی یا نەرینی بن، لەورا دهێتە گوتن: "بەرهەمی ئەدەبی لەکاتێکدا ڕێز لە (ئاسۆی چاوەڕوانی خوێنەر)دەگرێت، ئەگەر بێت و ئەو بەرهەمە وەڵام دەرەوەی پێوەری هونەری وئیستەتیکیەکانی خوێنەر بێت، کە لە لێکچونی دەقەکان و پێشینەی مەعریفی و ئەدەبی خویەوە لە گەڵیدا یەکبگرنەوە، بەپێچەوانەشەوە بەرهەمی ئەدەبی خوێنەر توشی شۆك دەکات، کاتێك ڕوبەڕوی دەقێکی نوێباو دەبێتەوە، کە بە هیچ شێوەیەك لەگەڵ ئەو یاساو ڕێسایانەدا ناگونجێت، کە بەلای خوێنەرەوە هەن" (خەبات: 2019: 163 _ 164). واتە، دەما خواندەڤان تێکستێن کلاسیك دخوینیت و ئەو بخوژی شەیدایی ئەوان تێکستان بیت، بێگۆمان دێ ل وی دەمی ئاسۆیێن چاڤەرێکرنا ئەوی بدەستڤەهێن، بەلێ دبیت بۆ خواندنا تێکستێن نوی ئەو ئاسۆ بدەستڤە نەهێن. بەلێ ئەڤە نیشانا ئەوێ چەندێ نییە کو دەقێ کلاسیك ژ دەقێ نوی باشترە یان بەرۆڤاژی، بەلکو، بەگرەوەندو مەعریفەیا خواندەڤانی ئەڤێ چەندێ پەیدادکەت، د هەمان دەمدا ئەڤ چەندە دبیتە ئەگەرێ پەیدابونا مەودایەکێ ئیستاتیکی دناڤبەرا خواندەڤانی و تێکستیدا کو ب ئاسۆیێ تێکستی دهێتە بناڤکرن. ئەڤ ئاسۆیەژی دگەل ئاسویێ خواندەڤانی ب سێ شێوەیان خویا دبیت، بڤی ڕەنگێ ل خوارێ:-(بەرزنجی: 2014: 10)

1. ئاسۆیێ چاڤەرێکرنا تێکستی دگەل ئاسویێ چاڤەریکرنا خواندەڤانی دگۆنجیت.
2. ئاسۆیێ چاڤەرێکرنا تێکستی خواندەڤانی توشی بێ ئومێدییێ دکەت، ژبەرکو، دگەل ئاسۆیێ چاڤەرێکرنا وی ناگۆنجیت.
3. ئاسۆیێ چاڤەرێکرنا تێکستی ب شێوەیەکێ خویا دبیت کو ئاسویێ چاڤەرێکرنا خواندەڤانی دگوهۆڕیت، هندەك پیڤەر و شێوەیین دیتر دەڤ وی دروست دکەت.

نەجێگیریا ئاسۆیان و گوهۆڕینا ئەوان ل سەردەمەکێ بۆ سەردەمەکێ دیتر گرێدایی ئەوان ڕەهەندێن هزری ومەعریفی وفەلسەفینە کۆ خواندەڤان نەشێت خۆ ژێ ئازاد بکەت، ب واتایەکا دیتر خواندەڤانەکێ سەردەم نەشێت دەقەکێ کەڤن ب ڕەهەندێن کەڤنار ب خوینیت بەلکۆ، دێ هەر کاریگەری و کارتێکرنا ئەڤرۆ ب خواندنا ئەویڤە خویابیت، "چونکە ئێمەی خوێنەر هەرگیز ناتوانین بگەڕێینەوە بۆ ڕابردو بەبێ هەلگرتنی ئێستا لەگەڵ خۆمان، واتە، کاتێك خوێنەرێکی ئێستا دەقێکی ئەوسا دەخوێنێتەوەو ناتوانێت خوی دەرباز بکات لە تێراوانین و چەمك و ڕەهەندە فەلسەفیەکانی ئێستا، بەڵکۆ دیدگای خوێندنەوەی بۆ دەقە کونەکە وابەستەی ئەو ڕەوشەیە کە ئێستا تیایدا دەژی" (شارەزوری: 2012: 43). ئەڤ چەندە ئاماژەیە بۆ هندێ کۆ سەردەمی بۆ بدەستڤەهاتنا ئاسۆیان کاریگەریا خۆ هەیە، بەلێ ئەو ئاسۆ ل دەڤ یاوسی د جێگیرنینە و د گوهۆڕینەکا بەردەوامدانە، هەروەسا گرێدایی دەمەکێ و خواندەڤانەکێ دەستنیشانکریژی نینە، "ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ ل دەڤ(یاوس)ی، نەگرێدایی چ وەرگرێن دەستنیشانکریە، دبیت هندەك بەرهەمان د دەستپێکا پەیدابونا خودا چ وەرگر نەبن و بۆ دەمەکێ دیارکری نەهێتە قبولکرن و پێشوازیکرن، هەتا کۆ بکاریت هندەك ئاسۆیێن نوی کۆ خۆدان پێڤەرێن نوی بیت دامەزرینیت، داکۆ وەرگرێن دەستنیشانکری ڕازی بکەت و ئەو وەرگر ل دور بزڤرن" (خضر: 2016: 133).

دیسان ب نێرینا یاوسی ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ ڕۆلەکێ مەزن د پێشڤەچونا تیۆرا وەرگرتنێدا دگێریت و سەر ژ نوی دگەل سەردەمێ خۆ دهێتە ئاڤاکرن لگۆر سیستەمێ ئەدەبی. ژلایەکێ دیترڤە مەرج نییە هەر تێکستەکێ دگەل ئاسۆیێن خواندەڤانی نەگونجیت ئەم ب تێکستەکێ لاواز و بێ ڕامان بدەینە نیاسین، بەلکۆ، گەلەکجاران خواندەڤانژی د هەمی مەبەست واتایێن ڤەشارتییێن تێکستی ناگەهن. لەورا یاوس سێ فاکتەرێن سەرەکی دکەتە ژێدەر بۆ بدەستڤاهاتنا ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ ل دەڤ خواندەڤانی، ئەوژی ئەڤێن خوارێنە: (صالح: 2001: 46)

1. ئەزموونداری و شارەزاهیا بەروەختا خۆاندەڤانی ل سەر وی ژانرێ تێکستێ ئەدەبی پێ هاتیە نڤیسین.
2. فورم و بابەت سالۆخەتێن بەرهەمێن بەری هنگی، کۆ خواندەڤان گیریمانە یان پێشبینی دکەت بزانیت.
3. ململانێ و هەڤرکیا دناڤبەرا زمانێ هۆزانێ و زمانێ زانستیدا، یان د ناڤبەرا جیهانا ئاشۆپی و جیهانی کەتواریدا.

واتە، ژێکجوداکرنا زمانێ هۆزانێ ژ زمانێ ڕۆژانە، دگەل ژێکجوداکرنا جیهانا کەتواری وجیهانا ئاشۆپی، بڤان پێنگاڤانژی ئاسۆیێن چاڤەرێکرنا خواندەڤانێ دێ بدەستڤەهێن.

جهێ ئاماژە پێکرنێیە کۆ تێگەهێ ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ تنێ پێ تایبەت و گرێدایی نینە ب ئەدەبی و هندەك پیڤەرو تایبەتمەندییێن دیترێن ئەدەبی، بەلکۆ، گەلەجاران ئەڤێ تێگەهی پەیوەندی ب لایەنێ جڤاکی و ئەزمونا ژیانا ڕۆژانەژیڤە هەیە؛ چونکی ئەزمونداری و شارەزاهیا مە دبیتە ئەگەر کۆ ئەم ئەو لایەنێن ئەرێنی و نەرێنیێن ژیانا خۆ یا ڕۆژانە ل هەمبەر کەتواری ب شێوەیەکێ ڕاست هەست پێ بکەین و ئەڤ لایەنە کارتێکرن وفشارێ ل سەر مرۆڤی دکەن. بەلێ دەما ئەم بزاڤا ڤەکۆلینکرنا ئەڤان لایەنان دکەین بۆگەهشتن ب ڕاستیێ، ل وی دەمی ئەم پێ بزاڤا خۆ ڕزگارکرنێ دکەین ژ گڤاشتنێن ژیانێ و و بڕیارێن بەروەخت کۆ د مێشکێ مەدا د ئامادەنە، هەر ژ بەرهندێ ژی دەما خواندەڤان ب ڤان ئاسۆیان دنێریتە بەرهەمەکێ ئەدەبی زۆرجاران ل ژێر ئەڤان فشاران کریارا خواندنا خۆ ئەنجامددەت. ئەڤەژی بەلگەیە ل سەر ئەوێ ڕاستیێ کۆ خواندەڤان نەشێت بێ ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ تێکستی بخوینیت، ئەڤجا چ ئاسۆیێن ئەرینی یان نەرێنی بن، چ د نوی یان د کەڤن بن.

دیسان ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ بڤی شێوەژی هاتیە پێناسەکرن کۆ: "بەرهەڤکرنا خواندەڤانیە بۆ بەرهەمێ ئەدەبی، ئەڤ بەرهەڤبونە ژی ژێدەرێ وێ ئەو پێشبینی نە یێن کۆ ل سەر بنەمایەکێ ڕەوشەنبیری یان ڕەوشتی یان کەلتورێ ئەدەبی ب خۆ هاتینە دانان، هەر ژ وێ گاڤا کۆ بەرهەمێ ئەدەبی دیار دبیت. یان ئەو شوینوار (کارتێکرن)ە یا کۆ بەرهەمێ ئەدەبی ل سەر وەرگری دهێلیت".(مسالتی:2014: 22_26)

بگشتی و کورتی یاوسی ڕامانا ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ د حەفت بنەمایان دا شرۆڤە کریە، کۆ ئەو کۆنترۆلا ڕۆلێ خواندەڤانی دکەن و سرۆشتێ دیرۆکا ئەدەبی دەستنیشان دکەن، ئەوژی: (السمعانة: 2017: 220_221).

1. پێدڤی یە دیرۆکا ئەدەبی خواندەڤانی پشتگوهـ نەهاڤێژیت و گرنگیا خواندەڤانی یا کۆ ل سەر پێشبینیێن وی دمینیت بەرچاڤ وەربگریت.
2. پێدڤی یە ئاسۆیێ پێشبینیێ ب تیۆرا ژانرێن ئەدەبی ڤە بهێتەگرێدان.
3. پێدڤی یە ئاسۆیێ پێشبینێ هاریکاریا تێگەهشتنا کارڤەدانێن وەرگری ل دەمێ خواندنێ بکەت.
4. پێدڤی یە ئاسۆیێ پێشبینییێ ژینگەهەکا سەردەم بۆ تێکستی بئافرینیت، ژ بۆی کۆ وەرگر ب سەردەمیانە ڕەفتارێ دگەل بکەت.
5. هندەك تێکست هەنە کۆ قەب خوازیەکا مەزنتر ژ ئاسۆیێ پێشبینیێ دگەل خواندەڤانێ سەردەم دکەن.
6. پێدڤی یە جوانیا وەرگرتنێ یەکئالیبونا سەردەم یا کۆ ب تێکستی ڤە مژویل دبیت ل بەر چاڤ وەردگریت نەپەژرینیت.
7. جوانیا وەرگرتنێ ب ئەرکێ جڤاکیبونا ئەدەبی ڕاببیت و بزانیت کۆ خواندنا کەسی کارتێکرنێ ل سەر ڕەفتارا ویا جڤاکی دکەت.

ل دوماهیێ دکارین بێژین ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ، واتە، ئاسۆیێن ئەزمونا ژیانێ و ئەو پاشخان و بەگرەوەندێ خواندەڤانی هەلگرتی، کۆ برێکا وان خواندەڤان وەکۆ میکانیزمەکێ هزری گریمانێن خۆ بۆ شرۆڤە و لێکدانەڤەیا دەق بەرجەستە دکەت. هەر ژ بەرهندێ ژی یاوس دوپاتی ل ئەوێ چەندێ کر کۆ پێتڤیە تێکست دگەل چارچۆڤەیێ دیرۆکی بهێتە گرێدان وەکۆ کۆنتێکستەکێ دناڤ ئێکداچوپی چونکی، تێکستی پێتڤی ب گەلەك خواندەڤان و گەلەك دەمێن جۆدا جۆدایە هەیە، دیسان هەر ئێك ژ ئەڤان خواندەڤان و دەمانژی ئاسۆیێن تایبەتێن چاڤەرێکرنا خۆ هەنە، واتە، گوهۆڕین ب سەر دا دهێن، ئانکۆ ئەڤ ئاسۆیە دخۆجهـ نینە.

پشکا دویێ: ئاسویێ چاڤەرێکرنێ د هەلبەستا (یارا دلی)یا هزرڤانیدا.

د ئەڤێ پشکێدا دێ بزاڤێ کەین ل گۆرەی تێگەهێ ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ ل دەڤ (یاوس)ی خواندنەکا گشتی یا شرۆڤەکاری ژ چەند لایەنانڤە بۆ هەلبەستا **یارا دلی**[i]یا هەلبەستڤان هزرڤانی ئەنجامدەین. ل بەراهیێ بۆ بەرچاڤرۆنکرنێ دێ تێکستێ هەلبەستێ دەینەدیارکرن، کۆ مە کریە سنۆر و ئارمانجا ڤەکۆلینا خۆ.

یارا دلی

ل خەرییێ، خەم ژچییا بلندترن

چاڤ ژدیتنێ نێزیکترن، گوهـ ژبیستنێ بێدەنگرتن

دلبەر ژمان ونەمانێ شرین ترن

چاڤێن من ڕۆندکان، ڕەنگ و ڕۆبار ڕەنین

یێن بوینە هەڤگور وئاڤ خوین، گوڕی و بزۆت ئاگرن

کۆرەمار خەونێن شەڤان

من تاڤێن ناڤ گەڕی و دەڤان/ دەڤێن ئەزمانی ب برن.

ل ڕێیا هاتنێ/ تە خوە کرە ستری و خورێل،

شوڤا ژینێ تەکرە ڕێل/ دا ستریێن تە چەرمێ لەشێ من ب درن.

تە خوە کرە ستێرا قرۆ

خوە دا پەرێ ئاسمانێ من، دا ب مینم ل تارییێ

گشت کاروانێن هیڤییێن من نەزفرن.

من ئومێدە،د ڤێ ڕێدا بکەم قوربان

هەمو سالێن ژیانا زڤر/ بلا دناڤبەرا مەدا، ب حەلییێن کەڤر

ببیت ئاگر شەنگە بەفر/ بەس کوترێن مە نەفرن. (هزرڤان: 2013: 16)

وەکۆ یا خۆیا کۆ تێکستێ هەلبەستا نویخاز خوەدی شێواز و تەڤنەکێ ئالۆز و مژدارە، د هەمان دەمدا تێکستەکێ ڤەکریە و گەلەك خواندنێن جۆدا بۆ دهێنەکرن، چونکی ئەڤ جۆرێ تێکستان گەلەك دەلالەتێن واتایی دناڤدا هەنە و خواندەڤان ب ئاسانی نەشێت هەمی کۆدێن تێکستی ڤەکەت و بچیتە دکۆیراتییا تێکستیدا. لەورا دهێتە گۆتن " تێکستێ نویخواز پێتڤی ب ڤەکرنا کۆدان هەیە، ب شێوەیەکێ وەرگرێ ڕەخنەگر لێ نێزیك ببیت و دانوستاندنێ دگەل تێکستیدا بکەت و خۆ ژ خواندنێن بەرتەسك دویربکەت و هەمی ئاستێن دەوروبەر ژێ لبەرچاڤ وەربگریت"(شنگالی: 2712: 81). ئانکۆ دڤێت خواندنەکا هەمە لایەن بۆ بکەت داکۆ بچیتە دناڤەندا تێکستیدا و هەمی ئالیێن ڤەشارتیین وی خۆیابن و ئەو مژدارییا هەی بهێتە ڤەرەڤاندن و ڕونکرن. هەلبەتە ئەگەرێن ئەڤێ مژدارییێ دناڤ هەلبەستا نویخوازدا بۆ ئەڤان چەندخالان ڤەدگەرن:_

1) مژدارییا هزری: حەزا هوزانڤانی بۆ ئاشکرانەکرنا دیتنوهزرێن خۆ، پەنا برن ۆ سەربورێن خۆ یێن دەرڤەب ڕیکا لادانێن زمانی وهەست و هزرێن هۆزانڤانی،و بڤێ چەندێ داهێنان دەستپێدکەت.

2) دویرکەفتنا هۆزانێ ژ ئاساپی بونێ: پشتی تێکهەلبونا ڕەوشەنبیریەتا دروست بوی کۆ دەرگەهەکێ بەرفرەهـ ل هەمبەرا هۆزانڤانا هاتییەڤەکرن کۆ تێدا و ئاگەهداری ڕەوت و ڕێبازێن نوێن بیانی ببن. نویکرنێ ژ لایێ ڕوخسارو ناڤەرەکێڤە بکەن.
3) حەزا نویکرنێ: هۆزانڤان بەرەڤ مژدارییێ دچیت، ژ بۆ شکاندنا ڕێرەوێن کەڤن و ژلاسایکرنێ و ڕونکرنێ خۆ دویربێخیت. بەلکۆ پتر گرنگی ب وێنەیێن ئاشوپی و هێمایی ددەتن.
4) پشت بەستن ب پێکگۆهۆرینا هەستەوەران: ئەڤ پێکگۆهۆرینە هەمی مژدارییێ بۆ دەقێ نویخواز دروست دکەن.
5) چرکرنا دەلالەتان: کۆ زێدەتر ب ڕێکا بێژە و ڕستەیان دروست دبیت.
6) خالبەندی و هێلانا ڤالاهیان و دوبارەکرن: ئەڤە ژی خۆ ب خۆ مژداریەکێ ب دەقی دگەهینن.(حیتو:2023: 63_62).

لەورا دەمێ ئەم هەر تێکستەکێ نویخاز دخوینین دبیت ئەڤ خالە تێدا بەرجەستەببن. نەمازە ئەگەر ئەم تەماشەی هەلبەستێن هزرڤانی بکەین، وەکو هۆزانڤانەکێ نویخاز کۆ ب هەلبەستڤانێ مژدار ژلایێ خواندەڤانان دهێتە نیاسین. هەلبەستا (یارا دلی) ئێك ژوان هەلبەستانە کۆ گەلەك مژداری و دەلالەتێن هەمە جۆر دناڤ خۆدا هەمبێزکرینە و زوی ب زوی واتایا خۆ بدەستڤە نادەت. ژ بۆ خۆاندنا ئەڤێ هەلبەستێ مە خۆ ب خواندنەکا شرۆڤەکاری سمانتیکیڤە گرێدایە، چونکی ئەم زێدەتر دێ بڕیکا وان کۆد و هێمایان شێین خۆ بەردەینەناڤ جیهانا نڤیسەری و دەقی. ئەوژی بڤی شێوێ خوارێ:-

1_2 ناڤونیشان پەیوەندیا وی ب ناڤەرۆکێڤە:

ئێك ژوان پێنگاڤێن دەستپێکیێن خواندەڤان د تێکستێ هەلبەستا نویخوازدا ڕوبەرو دبیت ناڤونیشانە، لەورا ئەگەر ئەم ژناڤونیشانی دەستپێبکەین دێ بۆ مە دیاربیت کۆ هۆزانڤانی ڤیایە ب ڕێکا وی ناڤونیشانی سەرنجا خواندەڤانی بۆ خو ئاراستە بکەت وی مژیلی هزرێن ئەڤینداریا خۆ بکەت. لێ بەلێ مرۆڤ دکاریت واتایەکا دیتر ژ ئەڤێ ناڤونیشانی بەرجەستەبکەت. بۆ نمونە دبیت مەبەست ب (یارا دلی) (وەلات، کوردستان، شۆرەش، بەرخۆدان، ئاخ، کوردایەتی، وەلاتپارێزی، دایك، ڤیان، یار) بخۆ بیت. ئەڤە ژی دبیتە ئەگەر کۆ ئاسۆێن بەرێخۆدانا خواندەڤانی دگەل تێکستی هەڤدو نەگرن یان ژی بەرۆڤاژی بن ئەڤە ژی برێکا گریمانەیێن واتایێ ئەوێن ل دەڤ خواندەڤانی پەیدا دبن کۆ گرێداینە ب ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێڤە ل دەڤ یاوسی، کۆ دشیاندایە چارچۆڤەك بۆ واتایێن ژ دەرئەنجامێ کارلێکا دناڤبەرا خواندەڤانی و تێکستیدا پەیدابوین بهێتەدانان. هەبونا ئەڤان دەلالەتانژی تشتەکێ چاڤەرێکرییە د تێکستێ نویخازدا، چونکی دەقەکێ ڤەکریە و گەلەك دەلالەت بۆ دهێنە کرن.

ژلایەکێ دیڤە گرنگە هەلبەستڤان دەما ناڤونیشانەکێ بۆ هەلبەستا خۆ دادنێت پەیوەندییا ناڤونیشانی ب ناڤەرۆکێڤە یا گرێدای بیت. لەورا ب هزرا مە هەلبەستڤان دئەڤێ بیاڤیدا یێ سەرکەڤتی بویە د پێکڤە گرێدانا ناڤونیشانی ب ناڤەرۆکا هەلبەستێ ڤە، ئەڤە ژی جۆرەکێ جوانیێ ددەتە تێکستی و گونجاندنەکا هۆنەری دروستکریە و نڤیسەری شیایە ل بن سێبەرا ناڤونیشانی چەندین پەیامێن جۆدا دناڤەرۆکا تێکستیدا خویا بکەت و خواندەڤانی ب هزرێن لابەلاڤە گرێ بدەت و لادانێن واتایێن هەمە جۆر ل دەڤ پەیدا بکەت. ب واتایەکا دیتر ناڤەرۆك و ناڤونیشان دخزمەتا هەڤدودانە و ئاسۆێن بێ دوماهی د ئەڤێ تێکستیدا خویا دبن.

دیسان ئەگەر ئەم تەماشەی ڕیزکێن دەسپێکیێن هەلبەستێ بکەین دێ بینین کۆ هەلبەستڤانی دڤێت وێنەیێن پەیڤان مەزنتر ژ قالبێ خوێ ئاسایی بەرچاڤ خواندەڤانی بکەت. بۆ نمونە دەما دبێژیت:

ل خەرییێ، خەم ژچیا بلندترن

چاڤ ژدیتنێ نێزیکترن، گوهـ ژبیستنێ بێدەنگترن

دلبەر ژمان ونەمانێ شرین ترن

د ئەڤان ڕیزکێن هەلبەستێدا هۆزانڤان وەسا خویا دکەت کۆ ئاگرێ خەرییێ دناخێ ویدا بەردەوام وی د سۆژیت و توشی ژانێن گران دکەت، لەورا ئەو هەرتشتی مەزنتر ژ قالبێ خۆ یێ سرۆشتی ددەتە دیارکرن. ئانکۆ خەریی بویە ئەگەر هەلبەستڤان ل دەسپێکا هەلبەستا خۆ خواندەڤانی مژیلی هزرکرن د نەخوشیا غەرییێدا بکەت و وی ژ سەقایێ ئاسایی یێ تێکستی بەرەڤ سەقایەکێ تۆندێ هزرکرن د بابەتێ خەرییێدا ئاراستە بکەت. واتە سەرنجدانا خواندەڤانی ب هزرێن نەرێنیێن خەرییێڤە ڕابکێشت و کۆژیەکێ دیترێ بەرێخودانێ ل هەمبەر ئاسویێن پێشبینیکرنا ئەوی ڤەکەت. ئەوژی برێکا ئەوان وێنەیێن وی ب پەیڤێن(**خەم، چاڤ، گوهـ، دلبەر**) ل بن سێبەرا پەیڤا (**خەرییێ**) دروستکرین. لەورا ئەم دکارین بێژین کۆ د ئەڤان ڕێزکێن هەلبەستێدا ئاسویێن جۆدا ل هەمبەر خواندەڤانی هاتینە دانان، بۆ نمونە مرۆڤ دشێت بێژیت کۆ دبیت ئاسویێ تێکستی دگەل یێ خواندەڤانی بگۆنجیت و دبیت ژی دگەل نەگۆنجن و جۆرەکێ دیتر و پیڤەرێن دیتر ل دەڤ خواندەڤانی دروست بکەت. هەروەکی مە د بۆچونێن یاوسیدا ل سەر ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ دپشکا تێکێدا ئەڤ چەندە دایە خویاکرن کۆ هندەك تێکست هەنە قەبخوازیەکا مەزنتر ژ ئاسۆیێ پێشبینیێ دگەل خواندەڤانێ سەردەم دکەن. واتە دشیاندایە فرەخواندنان هەمیێز بکەن چونکی هەروەکی ڕۆلان پارت دبێژیت: "تێکست گشتەکێ Plural هـ نابیت بهێتە کورتکرن، بەلکۆ یێ ڤەکرییە"(وێبستەر: 2017: 187)، ئانکو تێکست زێدەتر ژ ئاسۆیەکێ و واتایەکێ ل جەم خواندەڤانی پەیدادکەن. نەمازە تێکسێن نویخاز، ئەڤ جۆرێن تێکستانژی ئێکە ژوان تێکستێن ڤەکری و گەلەك خواندن و ڕاماندنێن جۆدا بۆ دهێنەکرن.

2-2 زمانێ تێکستی:

زمان وەکۆ ئێك ژ ئالاڤێن سەرەکیێن هەلبەستا نویخاز بەردەوام بویە فاکتەرەکێ کاریگەر بۆ دەولەمەندنکرنا تێکستێ ئەدەبی . لەورا ئەگەر ئەم ژ ڕۆیێ زمانیڤە تەماشەی ئەڤێ تێکستی بکەین دێ بینین کۆ نڤیسەری ئەڤ تێکستە ب یێ تامدایە ب مژداریەکا زمانییڤە ژ ڕۆیێ فەرهەنگی و واتاییڤە و گەلەك لادان و پێشوپاشکرن د سیستەمێ بەرنیاسێ زمانیدا ئەنجامدایننە. ئەڤەژی بویە ئەگەر کۆ ئاسویێن خواندەڤانی بدەستڤە بهێن هەروەکی مە دپشکا تیۆریدا دایە خۆیاکرن کۆ "یاوس" دبێژیت برێکا ژێکجوداکرنا زمانێ ڕۆژانە دگەل زمانێ شعری یان یێ ئەدەبی ئاسۆیێن چاڤەرێکرنا خواندەڤانی دێ بدەستڤەهێن، ئەڤجا چ دئەرێنی یان نەرێنی بن. بۆ نمونە لادانێن سیمانتیکی ب شێوەیەکێ ڕون و بەرچاڤ دناڤ هەلبەستا (یارا دلی) هەنە، کۆ مەبەست یێ ئەوە دەمێ پەیڤ ب واتایا خۆ یا فەرهەنگی نەهێت ئەڤجا بۆ هەر مەرەمەکێ بیت. نڤێسەری هەوڵدایە بوکاریگەریا خاندەڤانی ب شێوەیەکێ بەرچاڤ ژ پەیڤێن فەرهەنگی ب ڕەڤیت و بەرەڤ لادانێن واتایێ بچیت، بۆ نمونە دەما دبێژیت:

" ل خەرییێ، خەم ژ چیا بلندترن"

د ئەڤێ پارچا هۆزانێدا وەکی یادیار، خەم ب چیا وەسفکرییە، بەلێ ئەڤە دبیتە لادانا واتایێ چونکی دراستیدا چ خەم هندی چیایان دمەزن نینە، ئانکۆ هەڤبەرکرنا ڕادێ مەزناهییا خەمێ دگەل ڕادێ مەزناهییا چایی، کۆ لادانەژ واتایا لۆژیکی و فەرهەنگی، دیسان هیچ پیڤەرەکێ زانستی نینە ئەڤێ چەندێ بسەلمینێت، چونکی خەم بخۆ تێگەهەکێ ژیرییە، لێ بتنێ بۆ دیارکرنا مەزناهییا خەمێ، نڤیسەری سیفەتێ مەزناهییا چیایی دایە پال خەمێ، ئەڤەژی بمەرەما پتر سەرنجراکێشانا خواندەڤانی و دروستکرنا وێنەیەکێ هونەریێ جوان دناڤ هەلبەستێدا کۆ برێکا ئەڤان وێنەیێن ڕەوانبێژی و لادانێن واتایێن نڤیسەری د تێکستێ خۆدا بکارهینایین ئاسۆیێن خواندەڤانی دهێنە تێکدان و وێنەیێن بەرۆڤای دمێشکێ ویدادروست دبن.

یان دەما دبێژیت: (**تە خو کرە ستری و خورێل**). ل ڤێرێ (**ستری و خورێل**) ژ سروشتی وەرگرتینە و ڤیایە بۆ مە بدەتە دیارکرن کۆ ئاستەنگێن نەخوش و گران د ڕێکا ویدا بۆ گەهشتن ب یارا دلێ خۆ ئەڤجا ل بن ئەو یار لبن هەرناڤەکێ وەکو (وەلات یان دایك و شۆرەش وکوردایەتی....هتد)بیت.

یان دەما دبێژیت: (**هەمو سالێن ژیانا زڤر/ بلا دناڤبەرا مەدا، ب حەلیێن کەڤر).**

ل ڤێرێ ژی سالێن زڤر ب واتایا خۆیا فەرهەنگی نەهاتیە بکارئینان، تەم و مژی تێدا ڕویدایە، چونکی ئەڤە پەیڤەکا واتاییە نە یا فەرهەنگییە ب واتایا سالێن پەیوەندیا وی دگەل یارێ هاتیە دیارکرن، مەبەست پێ ئەو سالێن نەخوشێن بورینە، کۆ ئەم (زڤر)بۆ نەخوشیێ ودراتیێ بکاردئینین، لێ مەبەستا هەلبەستڤانی سالێن نەخوشێن تەمەنێ عەشقا وینە دگەل یارێ. یان ئەو سالێن نەخوشێن جڤاکی کوردینە پشتی شکەستنا شورەشا کوردی دوان سالاندا.

دەما کۆ خواندەڤان ئەڤان ڕستان دخوینت ئاسۆیێن وی ونڤیسەری هەڤدو ناگرن و نەگونجانا ئاسۆیان دروست دبیت. واتە هوزانڤانی دڤێ هەلبەستێدا، بشێوەکێ داهێنەرانە خۆ دویر ئێخستیە ل پەیڤێن سادە و ساکار ژلایێ واتاییڤە و هندەك لێکدان دناڤبەرا دو وێنان یێن دروستکرین کۆ ئەو وێنە بهیچ شێوەیەکی ناگەهنە ئێك، لێ شاعری ڤیایە وێنەکێ تێکەل دناڤبەرا دو واتایان دروست بکەت، و بڤێ چەندێ پێ سەرکەفتی بویە و شیایە ئاسۆیێن خواندەڤانی تێکبدەت.

دیسان گەلەك پەیڤ و دەستەواژە دناڤدا هەنە کۆ خواندەڤان نەشێت ب ئاسانی تێبگەهیت بۆ نمونە پەیڤێن وەکۆ:(**خورێل، ستێرا قرۆ، شوڤا ژینێ، ڕێل**) دبیت تێگەهشتنا ئەڤان پەیڤان بۆ هەمی جۆرێن خواندەڤانی د وەکهەڤنەبن، لەورا بۆ تێگەهشتنا وان دڤێت خواندەڤانی فەرهەنگەکا زمانییا باش هەبیت هەتاکۆ بشێت د واتایا وان پەیڤان بگەهیت. چونکی هەبونا پەیڤ و دەستەواژەیێن بڤی ڕەنگی ئاسۆیێن خواندەڤانی ئالۆدەی هزرێن جۆدا جۆداییێن فەرهەنگی و واتایی دکەن. ئانکۆ ل ڤێرێ تێکدانا ئاسۆیان برێکا ئالۆزی و مژداریا تێکستی دروست دبیت.

ئەڤەزێدەباری چەندین لادانێن زمانی و شکاندنا یاسا و ڕێسایێن وی بۆ نمونە لادانێن سینتاکسی، تێکدانا شێوازێ دروستێ ڕستێ زمانێ کوردی کو ئەوژی(sov)(بکەر/ بەرکار/ کار)، هەر دەمێ ئێك ژ ئەڤان کەرەستان نەهات لادان پەیدادبیت. د ئەڤێ هەلبەستێدا چەند نمونەیێن ئەڤی جۆرێ لادانێ خۆیا دبن، هەروەکی مە ل سەری ئاماژەپێکری. بۆ نموونە دەما دبێژێت:

_ کورەمار خەونێن شەڤان

ل ڤێرێ ل دویڤ سیستەمێ رستێ پێدڤیيە گۆتبا(**خەونێن شەڤان کورەمارن).** یان دەما دبێژیت: **(خوە دا پەرێ ئاسمانێ من)** دئەڤێ رستێدا بکەر دیار نینە و لادان ڕویدایە. ئەڤە ژبلی لادانێن دەنگی و پیتێ،..هتد. بێگومان دەما خواندەڤان تێکدانا ئەڤان یاسایێن دبینیت توشی جۆرەکێ شوکرنێ دبیت و ئاسۆیێن وی دگەل یێن تێکستی هەدوناگرین. ژبەرکۆ ئەو یاسایێن مێشکێ وی بەروەخت هەلگرتین، دناڤ ئەڤێ تێکستی هاتینە گۆرین و شکاندنا فورمێ بەرنیاس هاتیەکرن. ئەڤە سەرەرای وێ چەندێ کۆ ئەڤ تێکدانێن زمانی ئێکە ژ تایبەتمەندیێن شعرا نویخاز، بەلێ ژلایەکێ دیڤە ئەڤ دبیتە ئەگەر کۆ نڤیسەری دڤێت خواندەڤانی ب تێکستێ خۆڤەگرێدەت کۆ ل سەرخۆ و ب ئاگەهیانە تێکستێ وی بخوینت، هەتا بگەهیتە کۆیراتییا تێکستێ وی ژلایێ واتاییڤە. دیسان گەلەکجاران نڤیسەر ئەڤان تێکدانێن زمانی بۆ مەبەستا سەر لێشێواندنا خواندەڤانی دناڤ تێکستێ خۆدا بەرجەستەدکەت. دبیت ئەڤە ژی بۆ ئەوێ چەندێ بیت کۆ تێکستی پەیاما خۆ زۆی ب زۆی بدەستڤەنەدەت و بیاڤ بۆ خواندەڤانی بهێتە ڕەخساندن کۆ ئەو ژی پیچەك خۆ ب تێگەهشتنا تێکستی ڤە ماندی بکەت. ئانکۆ خواندەڤانژی دڤێت ب ڕۆلێ خۆ ڕابیت ئاسۆیێن چاڤەرێکرنا خۆ ژ وێ خواندنێ ماندەل بکەت.

3_2 سەردەم و ژینگەها تێکستی:

سەردەمی وەکو ئێك ژ تایبەتمەندیێن کاریگەر بۆ ئاراستەکرنا ئاسۆیێن خواندەڤانی یان وەرگری دهێتە هژمارتن، هەروەکی مە د باسکرنا تێگەهێ ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێدا دایە خویاکرن کۆ سەردەمی بۆ بدەستڤەئینان ئاسۆیان کاریگەریا خۆ هەیە. بەلێ مەرج نینە هەمان ئاسۆ دوبارە بین دناڤ تێکستیدا، ژبەرکۆ هەر خواندنەك ئاسۆیەکە و هەر سەردەمەکژی ئاسۆیەکێ دیتر بەرهەم دئینت. ئانکۆ خواندنا ئێکێ وەکو خواندنا دویێ و سیێ نینە و ئاسۆیێن نۆکە وەکی یێن کەڤن نینە. لەورا ئەگەر ئەم ب چاڤێ ئەڤرۆکە ئەڤێ دەقی بخوینین دێ ئاسۆێن مە د جیاوازین بۆ وی دەمێ کۆ ئەڤ تێکستە تێدا هاتیە ئافراندن. ئەڤ جۆداهییا ئاسۆیان ژی د تیۆرا وەرگرتنێدا نەمازە ل دەڤ یاوسی ب جۆرەکێ جوانکاریا وەرگرتنێ دهێتە ل قەلەم دان. لەورا پێتڤیە تێکست ب چارچوڤەیێ دیرۆکیڤەبهێتە گرێدان وەکو کونتێکستەکێ دناڤ ئێکداچوی، ئەڤ تێکستە پێتڤی ب گەلەك خواندنان و گەلەك ئاسۆیانە، چونکی گۆهورین دروست دبن. لەورا ئەگەر تەماشەی سەردەمێ ئەڤێ تێکستی بکەین کۆ ل سالا (1980)ێ هاتییە نڤیسن، ئانکۆ تەمەنێ وی زێدەتر ژ چل سالانە. ئەگەر ئەم بۆ بەریا چل سالان ڤەگەرین و خۆ ب ئێخینە د کاودانێن دیرۆك و جڤاکی و کەلتۆری و ڕەوشەنبیریێن وی دەمی هەڤبەر دگەل ئەڤرۆکە دێ تۆشی گەلەك ئاسۆیێن نەچاڤەرێکری بین کۆ بۆ ئەڤرۆکە ئەو ئاسۆ دبیت ببنە ئەگەرێ سەرنج و سەر ڕاوەستیانێ و خواندەڤان نەکارن ب ئاسانی ئەوان ڕەهەندێن دیرۆکی و ڕەوشەنبیری و کەلتۆری و جڤاکی پێخنە بەر گەزو مقەسێن خواندنا خۆ یان ئاسۆیێن خۆ تێدا هەمبێز بکەن بۆ نمونە ئەو سەردەم کومەکا پرسیاران دمێشکێ خواندەڤانیدا د ئازرینن. ئەڤ ئازراندنەژی ژ خواندەڤانەکێ بۆ ئێکێ دیتر دهێنە گۆرین ل گۆرەی تەمەن و ئاست و ئەزمونێ. بۆ نمونە دەما هەلبەستڤان دبێژیت:

"شوڤا ژینێ تەکرە ڕیل/ دا ستریێن تە چەرمێ لەشێ من ب درن. "

ئەگەر ئەم ژ ڕۆیەکێ دیتر یان دکۆژیەکێ دیتردا خواندنا ئەڤێ هەلبەستێ بکەین و واتا ودەلالەتێن دیترێن پەیڤان ڕونبکەین وگرێدانەکێ ب ژینگەها کەتواریا نڤیسەریڤە گرێدەین بۆ نمونە مەل سەریژی ئاماژەپێکر کۆ دبیت مەبەستا هەلبەستڤانی ژ یارا دلی (کوردستان) بیت، چونکە قوناغا نڤیسینا ئەڤێ هەلبەستێ پتر قوناغەکا سمبولیزمی بویە، لەورا دەما خواندەڤان ئەڤان ڕێزکێن هەلبەستێ دبینت هەست ب دیمەنەکێ نەخوش و تال دکەت، چونکی د ئەوی سەردەمیدا گەلەك

ئاستەنگی ل هەمبەری ژیانکرنێ هەبون. بۆ نمونە مرۆڤ دشێت ب چاڤێ وی دەمی تێکستی بخوینیت و بۆچونێن جۆدا ژ ئەڤان دێرێن هەلبەستێ خویا بکەت. مینا نەخوشی و نەهامەتیێن بسەرێ مللەتێ کوردا هاتین ل سەردەمێ ڕژێما ژ ناڤچویی و نسکویا 1975 و شکاندنا شورەشا کوردی ل وێ قوناغێ کو هەڤدەمێ ژیانکرنا نڤیسەری بون. لەورا ئەو نەخوشی و نەهامەتی ب سمبولیك دناڤ تێکستیدا خویا بوینە. دیسان ئومێدا دەستپێکرنا شۆرەشێ ل هەمبەر بەعیسیزمێ بۆ ئازادکرنا کوردستانێ کۆ ل وی دەمی ئەوان چەندین کارەسات و کریارێن هۆڤانە ل هەمبەر مللەتێ کورد ئەنجامدان و هەردەر پڕبو ل سۆپایێ ڕژێمێ و زۆلم و زۆرداری ل خەلکی دهاتەکرن وترس و برسێ هەر جهـ داگیرکربو ئازادی هاتبو بنپێکرن ژیان هاتبو بەستن و ڕاوەستاندن. شکاندن یان گۆنجانا ئەڤان ئاسۆیێن برێکا باگرەوەندێ ڕەوشەنبیری و دیرۆکیێ خواندەڤانی، جۆرە دەلالەتەکا هونەری جوانکاری دبەخشیتە تێکستێ ئەدەبی و ئاسۆیێن خواندەڤانی بەرفرەهتر دکەن.

دیسان هەروەکی مەدیارکری کۆ گەلەکجاران ئاسۆیێ چاڤەرێکرنێ پەیوەندی ب ژینگەهـ و لایەنێ جڤاکی و ئەزمونا ژیانا ڕۆژانەژیڤە هەیە؛ چونکە ئەزمونداری و شارەزاهیا مە دبیتە ئەگەر کۆ ئەم ئەو لایەنێن ئەرێنی و نەرێنییێن ژیانا خویا ڕۆژانە ل هەمبەر کەتواری ب شێوەیەکێ ڕاست هەست پێ بکەین و هندەك ئاسۆیێن جودا ل دەڤ مە پەیدادبن. هەر ژ بەرهندێ ژی دەما خواندەڤان ب ڤان ئاسۆیان دنێریتە بەرهەمەکێ ئەدەبی زۆرجاران ل ژێر ئەڤان فشاران کریارا خواندنا خۆ ئەنجامددەت. ئەڤەژی بەلگەیە ل سەر ئەوێ ڕاستیێ کۆ خواندەڤان نەشێت بێ ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ تێکستی بخوینیت، ئەڤجا چ ئاسۆیێن ئەرینی یان نەرێنی بن، چ د نوی یان د کەڤن بن. بۆ نمونە دەما هەلبەستڤان دبێژیت:

تە خۆ کرە ستێرا قرۆ

خوەدا بەر ئەسمانێ من، دا بمینم ل تاریێ

دڤان دەربڕینان‌دا هەلبەستڤانی ئاماژەدایە وێ کاودانێ نەخوشێ ب سەرێ وی هاتی ل هەمبەر چاڤەرێکرنا وێ ئومێدا د دلێ ویدا ل بن ناڤێ (یارا دلی) هاتییەهەلگرتن کۆ ئەو ئێخستیە د حالەتەکێ بەرتەسکێ دەرونیدا، یار بەردەوام وی ب هاتن و نەهاتنا خۆ دخاپینیت. لەورا وێنەیێ یارێ ب ستێرا خاپینۆك دکێشیت. ئەو ستێرا کۆ دکەڤندا کاروانی پێ دهاتنە خاپاندن، چونکی بەری ستێرا سپێدان دەردکەڤت، لەورا دگۆتێ کاروانکوژ، یارژی مینا وێ ستێری وی بێ هیڤی دکەت و ژیانا وی تاری دکەت و خۆ ل ئەسمانێ وی ڤەدشێریت. دیسان دکارین بێژین ئەوئومێدا دسینگێ نڤیسەریدا گەلەك دەرگەهێن ئاسۆیان ل هەمبەر ئەڤی تێکستی ڤەدکەت کۆ گرێدایی کاودانێن وێ قوناغا ژیانێنە. مینا کەسەکی چ ژ چارەنڤیسێ خۆ نەزانیت، هەردەم د چاڤەرێکرنێدایە، و بێدەنگی هەلبژارتییە ل هەمبەر ئەوێ کارەساتا هەیی، هیڤیێن هزارەها کەسان ل ئەڤی وەلاتی دچاڤێن یارا خۆ یا جواندا چاندینە و هیڤیا بەرهەمێ ئەوان هیڤی وئومێدایە، لێ کەتوارێ نەچاڤەرێکری پەریشانیەك ل دەڤ وی پەیداکرییە و کارتێکرن ل بوارێن ژیانا گەلیدا کریە. بەلێ هەلبەستڤان ل دوماهیا هەلبەستا خۆ ئەوێ ئومێدا زیندی دکەتەڤە و هەوار دکەت کۆ چەند مرۆڤ پێ پەریشان و لاواز بیت بەلێ دڤێت هڤی وئومێدان ژ دەستنەدەت کۆ ئەڤ چەندە کەلتۆرەکێ زیندیە د ل دەڤ تاکێ کۆرد ل هەمبەر بەرڤانیکرن ژ دۆزا کوردو کوردستانێ. هەوەرکی دبێژیت:

من ئومێدە، د ڤێ رێدا بکەم قوربان

هەمو سالێن ژیانا زڤر/ بلا دناڤبەرا مەدا، ب حەلیێن کەڤر

ببیت ئاگر شەنگە بەفر/ بەس کوترێن مە نەفرن.

دڤان دەرێڕیناندا هەلبەستڤان گازی شورەشا کوردی بۆ ئازادکرنا کوردستانێ ژ دەستێ بەعسیان دکەت و هیڤییەك دناخێ وێدا ب وێ شـۆرەشـا کوردایەتیێ هەیە کۆ دێ هەر ڕۆژا وێ هەلهێت. ئەوژی ب ئاماژەدان (سـالێن زڤر)، یان پەیڤا (شـەنگە بەفر) مەبەسـت پێ سرۆسـتێ جوانێ کوردسـتانێ یە کو دوژمنان کرێتکریە وی دڤێت ئەو نەمینن و شـۆرەش جارەکا دی ل دژی وان بهێتە بەرپاکرن. بەلێ بلا (کوترێن مە نەفرن) مەبەسـت پێ کوترێن هیڤیانە ئانکۆو بلا ئەم بێ هیڤی نەبین ژ ڤێ ئارمانجێ. هەبونا ئەڤان دەسـتەواژەیان دناڤ هەلبەسـتێدا گرێدا ژێدەرێن کەلتۆری و جڤاکی و ڕەوشـەنبیرێن نڤیسـەرینە. دیسـا کاریگەربونا ویە ب ژینگەها سرۆشـتیڤە. ل ڤێرێ نڤیسـەر شـیایە برێکا وان ئاسـۆیان خواندەڤانی ب تەڤنێ هەلبەستڤە گرێ بدەت و جۆرەکێ بزاڤێ پێخیتە دمێشکێ ویدا و پرسیار ل جەم وی پەیدابکەت و ئاسـۆیێن وی ل هەمبەر تێکسـتی ڤەکری بهێلیت. واتە مەودایەکێ جوانکاریێ بەرفرەهـ ل هەمبەر ئاسـۆیێن خواندەڤانی بۆ تێکستی بهێلیت.

- **ئەنجام**

- د هەلبەسـتا (یارا دلی)دا ئاسـۆیێن چاڤەرێکرنێ بشـێوەیەکێ بەرچاڤ بەرجەسـتەبوینە، نڤیسـەر شـیایە ب ڕێکا شـێوازو ئەزموندارێا خۆ خواندەڤانی سـەرقالی گەلەك ڕەهەندێن دەلالی و واتایی بکەت کۆ ئاسـۆیێن وی بهێنە تێکدان ل هەمبەر وی تێکسـتی یان بهێنە وەکهەڤکرن و گونجاندن دروسـت بیت. ئەڤەژی ل سـەر ئاسـت و شیان و تێگەهشتنا خواندەڤانی بۆ تێکستی دمینتەڤە.
- دهەلبەسـتا (یارادلی)دا هەلبەسـتڤانی گەلەك لادانێن زمانی ل سـەر هەمی ئاسـتێن جۆدا جۆدا ئەنجامداینە بڤێ چەندێ ژی ئەو شـیایە ژلایێ زمانیڤە ئاسـۆیێن خواندەڤانی بشـکێنیت، ژبەرکۆ ئەوی بزاڤکریە زمانەکێ ئەدەبی پێ مژدار تیژی هێما و کۆد د هەلبەسـتا خۆدا بکاربینیت. بڤێ چەندێ نڤیسـەری ئاسـۆیەکێ ئیسـتاتکی ل دەڤ خواندەڤانی پەیداکریە.
- ژلایێ سـەردەمی و ژینگەهێڤە تێکسـتێ هەلبەسـتا (یارا دلی) خوەدی چەندین تایبەتمەندیێن هزری و زمانی و کەلتۆریە، لەورا ئەگەر بچاڤێ ئەڤرۆ ئەم وی تێکستی بخوینن دێ ڕۆب ڕۆیێ گۆهۆرین و شکاندنا ئاسۆیان بین. ئەڤەژی دەلالەتە کۆ تێکستێن بڤی شێوەی پێتڤی هۆشیاری و ڕەوشەنبیریا خواندنێ نە.
- دیسـان هەبونا وێ هەڤرکییا نڤیسـەری دگەل خواندەڤانی دروستکری ب ڕیکا شێوازێ خۆیێ ئەدەبی و ئالۆز، خواندەڤانی تۆشی دودلیا بڕیاردانێ دکەت ل سەر ئاسۆیێن بەرێخودان تێگەهشتنا واتا و مەبەستێن تێکستی.
- دیسـان د ئەڤی تێکسـتیدا ڕویدانێن دیرۆکی و کارەسـاتێن بسـەرێ مللەتی هاتین و ڕەنگڤەدانا وان دتێکسـتێ هەلبەستێدا فاکتەرەکێ بهێزبون بۆ دروستکرنا کەتوارەکێ نەخۆش و کاریگەر ل سەر هەمی ئالیێن جڤاکێ کوردی و گۆهورینا ئاسۆیێن خواندەڤانی ب هەڤبەرکرن دگەل ئەڤێ قوناغا دیرۆکیا ئەم تێدا دژین.

ژێدەران

بەرزنجی، د. عەلی تاهر(2014)، چەند توێژینەوەیەکی ڕەخنەیی، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر.
حیتو، د. ارشد(2023)، هێمایێن ئاینی د هۆزانا نویخوازا کوردیدا، چاپا ئێکێ، چاپخانا پارێزگەها دهۆکێ، دهۆك.
خەیات، ئاری عوسمان(2019)، ڕوانگەی ڕەخنەی ڕوانینی تیۆریی، چاپی یەکەم، چاپخانەی نارین، هەولێر.
سەعدون،د.سامان عیزەدین(2022)، توێژینەوەی ڕەخنەیی لە ئەدەبی کوردیدا، چاپی یەکەم، چاپخانەی سەردەم، سلێمانی.
شارەزوری، د. یادگار لطیف(2012)، تێورەکانی وەرگرتن لە ئێستاتیکای وەرگرتنەوە بۆ ڕەخنەی هاتنە وەلامی خوێنەر، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی.
نهێلی، نعمت الله حامد(2010)، دەراڤەك ژ ڕەخنێ(رەخنە و ڤەکۆلین)، ژ وەشانێن ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد_ دهۆك، چاپا ئێکێ، چاپخانا هاوار، دهۆك.
هزرڤان(2013)، هندەك ژوە هندەك ژمن، کۆبەرهەمێ هەلبەستێ بەرگێ (ئێکێ و دوێ)، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر.
وێیســـتەر، ڕۆجەر(2017)، لێکولینەوەی تیۆری ئەدەبی، لەئنگلیزیەوە: عەتا قەرەداخی، لەبلاوکراوەکانی ناوەندی توێژینەوەی ئەدەبیی عەبدوڵڕەحمان زەبیحی، چاپخانەی تاران، سلێمانی.
إیزر، فولغفانغ(1995)، فعل القراءة نظرية الجمالية التجاوب في الأدب، ترجمة و تقديم: د.حميد لحمداني، د. الجلالي الكدية، منشـــورات مكتبة المناهل، مطبعة النجاح الجديدة، الدار البيضاء، المغرب.
السرطاوي، د. عمران أحمد و رواش، د. فؤاد محمود(2016)، القراءة مفهومها–تدريسها- تقويمها، ط1، دار نشرKACI TRADING SDN. BHD، ماليزيا.
صالح، د. بشرى موسى(2001)، نظرية التلقي أصول... وتطبيقات، الدار البيضاء، المغرب.
محمد، د. عبدالناصر حسن(2002)، نظرية التلقي بين ياوس و إيزر، الناشر-دار النهضة العربية، قاهرة.
المقداد، قاسم(1984)، هندسة المعنى في السرد الاسطوري الملحمي، ط1، دار السؤال للطباعة والنشر، لبنان.
Jauss، H. R. (1982). Toward an Aesthetic of Reception. Minneapolis: University of Minnesota Press.
حوسێن، محەمەد(2009)، خوێندنەوەی مانا جیاوازەکانی تێکست، گۆڤاری نەوشەفەق، کانی دوەم، ژمارە(؟).
زێباری، عبدالكريم يحيى(2010)، مرنا وەرگری د خواندنا دوێ یا پرسی هەلگردا، وەرگێران، نعمت الله حامد نهێلی، گۆڤارا مەتین، خولا چارێ، خزیران2010، ژمارە 190.
زين، حفيظة، و بوشلالق، حكيمة(2005)، "استراتيجية أفق الانتظار وآلية بناء المعنى في قصيدة بلقيس"، مجلة قراءات، جامعة بسكرة، الجزائر مجلد2، العدد1.
الســمان، مروان أحمد محمد(2016)، فاعلية نموذج تدريسي_ مقترح قائم على نظرية التلقي النقدية في تنمية مهارات القراءة التحليلية والتأويلية للنصــوص الأدبية لدى الطلاب ومعلمي اللغة العربية بكليات التربية، مجلة كلية التربية، جامعة ين شمس، القاهرة، جلد4، العدد40.
عبدالمطلب، د. محمد(2006)، النص المفتوح والنص المغلق، مجلة الأدباء، جمعية الادباء المصر، العدد2.
عيسى، د. محمد(2003)، القراءة النفسية للنص الأدبي العربي، مجلة جامعة دمشق، مجلد19، العدد1_2.
مسالتى، محمد عبد البشير(2014)، مقولات نظرية التلقي بين المرجعيات المعرفية والممارسة الإجرائية، مجلة جيل للدراسات الأدبية والفكرية، مركز جيل البحث العلمي، الجزائر، العدد4.
المشـد، حاتم محمد عبدالرؤوف و أخرون(2019)، فاعلية اســتراتيجية الرحلات المعرفية في تنمية مهارات القراءة التحليلية في النصــوص الأدبية لتلاميذ الصــف الثالث الاعدادي، مجلة كلية التربية، جامعة حلوان، القاهرة، مجلد 25، العدد 8.
Shirley, F. L. (1983). Applying the Critical Reading Process to the Gray Model. Reading Horizons: A Journal of Literacy and Language Arts, 23 (3).
تەیب، د. هەڤال سـەلیم(2012)، چێژی ئەدەبی لە شـیعری نوێ کوردیدا" کوردسـتانی عێراق"1999_2000نامەی دکتورا، کۆلێژی پەروەردە، زانکۆیی صـلاح الدین، هەولێر.
خضر، شـمال خمو(2016)، پراکتیزەکرنا تیورا وەرگرتنێ د ئەدەبیاتا ئۆلی یا ئێزدییاندا، ناما ماسـتەرێ، ئەنسـتیتوتا زمانێن زیندی ل تورکیا پشـکا زمانێ کوردی، زانینگەها ماردین ئارتوکلو، تورکیا.
شنگالی، عبدالرحمن عبدالغفور(2712)، ئەزمونی نوێخوازی لای شاعیرانی ڤینی (نویکرن هەر و هەر), نامەی ماستەر، فاکەلتی زانستە مرۆڤایەتی و کومەلایەتییەکان، زانکوی کۆیە.
زين، حفيظة(2005)، قصـيدة بلقيس لنزار قباني: دراسـة في ضـوء نظرية القراءة وجماليات التلقي، رسـالة ماجسـتير، قسـم اللغة والأدب العربي، كلية الآداب والعلوم الاجتماعية والانسانية، جامعة محمد خيضر بسكرة، الجزائر.
وهاب، خالد(2015)، جمالية التلقي والتأثير في ثلاثية أحلام مستغانمي، أطروحة مكمله لنيل شهادة دكتوراه علوم في الأدب العربي، كلية الاداب واللغات ، قسم الغة والأدب العربي، جامعة محمد بوضياف_ المسيلة، جزائر.

پەراوێز

[i]. ئەڤ هەلبەستە ئێکە ژ هەلبەستێن (هرزڤان عەبدوللای) وەکۆ ئێك ژ هەبەستڤانێن بەرنیاسێن نویخاز ل دەڤەرا بەهدینان و دامەزرێنەرێ گرۆپێ نویکرنا هەروهەر بو سالا 1994 ل دهۆك. مە ئەڤ هەلبەستە ژ کوبەرهەمێ وی ئەوێ بناڤونیشانێ (هندەك ژوە وهندەك ژمن)وەرگرتیە و کریە کەرەستێ سەرەکیێ ڤەکۆلینا خۆ کو ل سالا 1980 ل دهۆك هاتییە ڤەهاندن.